

Лещенко Тетяна, Жовнір Марина
Полтава (Україна)

МЕТАФОРА В МУЛЬТИМОДАЛЬНОМУ ТЕКСТІ ЯК ЕКСТРАЛІНГВАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН

Посутні зміни екстралінгвального континууму, пізнання й інтерпретація якого відбуваються через мультимодальну діяльність людини в межах безперервної взаємодії систем, здатних породжувати нові значення за допомогою семіотичних засобів і відповідних соціокультурних стандартів, спричинили закономірне розширення спектра досліджуваних мовознавцями проблем і явищ, які корелюють із мовою й комунікацією. Орієнтація лінгвістики на студіювання синтезу вербальних засобів спілкування і трансляцію інформації з невербальними, зосібна різнобічний аналіз їхньої організації в єдиному процесі й тексті, посприяли актуалізації мультимодальних студій, у центрі яких – мультимодальний текст, виформований кількома семіотичними системами.

Семіотично ускладнені тексти, поза жодним сумнівом, стали невід'ємним компонентом модернізованого мультимодального простору. Вони оточують людей усюди, а їхнє значення для сучасного суспільства в цілому і для конкретного індивіда зокрема складно переоцінити, позаяк, як стверджують дослідники, «Процеси й канали її трансляції змінюються, а мономодальність поступово витісняється складнішим та інтегрованим варіантом передачі даних, виформуванням на основі симбіозу різних знакових парадигм» [2]. Зацікавленість мовознавчого світу окресленими аспектами зумовлює появу помітної кількості наукових міждисциплінарних студій, виконаних із залученням дослідницького апарату і методів не лише лінгвістики тексту, а й теорії комунікації, семіотики, психолінгвістики, соціолінгвістики й когнітивної лінгвістики.

Дослідники розглядають мультимодальність одним зі способів організації семіотичної системи для створення смислів і передачі інформації. Таке традиційне трактування в науково-

му дискурсі функціонує паралельно з уявленням про мультимодальність як новий жанр, що поєднує текст із графічними зображеннями, аудіо- чи відеовізуальними ефектами. Зазвичай саме комбінація модальностей із новітніми цифровими засобами активно використовується в оновленому навчальному середовищі.

Протягом останніх років вітчизняні й зарубіжні вчені скеровують наукові пошуки на всебічний розгляд різноманітних аспектів мультимодальності сучасної комунікації, аналіз супровідних характеристик спілкування, актуальні проблеми взаємодії модусів у актуалізації комунікативного простору (І. Білюк, Л. Головіна, Н. Град, Г. Винокур, В. Ейгер, В. Єфименко, Ю. Зацний, В. Зірка, М. Карп, Л. Кияк-Редькович, Н. Коломієць, Г. Костенко, Г. Кресс, Т. Крутько, Т. ван Ліувен, Л. Макарук, І. Морозова, К. Серажим, О. Реформатський, О. Ткачук, М. Шукало тощо).

Простудіювавши теоретико-методологічну базу, висновуємо, що напрацювання в межах окресленої проблематики місткі й присутні: натепер українськими лінгвістами представлено ґрунтовні дослідження в галузі загальної мультимодальності, частково випрацьовано теоретичний апарат студіювання й кодифікації терміноопарату, дефіновано й конкретизовано такі поняття як *мультимодальність*, *мультимодальність*, *модус*; у контексті мультимодального підходу розглянуто демотиватори, сайти, політичну карикатуру, комікс, інформаційний плакат, афішу, тексти друкованої соціальної реклами, тексти ЗМІ сучасного медіадискурсу, тексти інтернет-простору тощо (З. Батринчук, О. Білецька, Т. Безугла, З. Гетьман, В. Завадська, Н. Кравченко, Л. Макарук, В. Мельник, Г. Фещенко, М. Швецова та ін.).

Окремо слід зауважити про увагу до різнобічного аналізу дидактичних потужностей навчальних / дидактичних мультимодальних текстів у контексті розроблення й умотивування ефективності використання в освіті навчальних візуалізаційних продуктів нового типу (О. Вержанська, Л. Гливінська, О. Ісаєва, М. Жовнір, О. Кречотень, Т. Лещенко, О. Паніна, Т. Пан-

ченко, В. Юфименко тощо). Це безпосередньо пов'язуємо з цифровізацією освітнього простору й активізацією інформаційних технологій, які, на наш погляд, спричинили зміну традиційних лінгводидактичних тенденцій і генерування оновлених, трансформованих методів і засобів трансляції навчальної інформації у формі симбіозу вербальних, невербальних і паравербальних компонентів.

Попри те, що розглядуваний феномен привернув увагу багатьох науковців, які спробували уточнити дефініцію й окреслити специфіку новітнього лінгвістичного явища, у сучасній мовознавчій і лінгводидактичній парадигмі не уніфіковано єдиного підходу до теоретичного осмислення, дефінування, вирізнення й опису конститутивних рис мультимодальних текстів, їхнього ранжування. Своєрідною термінологічною лакуною вважаємо паралельне функціонування у вітчизняній лінгвістичній традиції цілої низки терміноодиниць – *мультимодальний текст, креолізований текст, відеовербальний текст, полідкодовий текст, лінгвовізуальний комплекс, семіотично ускладнений текст* – на позначення текстів, які поєднують закодований фрагмент на спільному графічному полі семіотично гетерогенні складники – усний / письмовий вербальний текст і візуалізаційні елементи. Більше того, саме мінлива позамовна реальність продукує актуальні різновиди мультимодальних текстів, осучаснює традиційні й модернізує досліджувані раніше, даючи поштовх і матеріал для нових наукових ідей і розвідок. У цій праці ми зосереджуємо увагу на метафорі в мультимодальних текстах.

Мультимодальними текстами традиційно вважають текстові утвори, фактура яких складається з двох негомogeneous частин: словесної і несловесної, такої, що співвідноситься з наявними варіативними невербальними компонентами.

Найбільш загальна класифікація видів мультимодального тексту є тричленною структурою, згідно з якою тексти групуються залежно від переважання вербального компонента над невербальним, невербального над вербальним або повної рівноправності та взаємозамінності компонентів. Водночас до-

слідники пропонують класифікувати мультимодальні тексти на основі різних критеріїв, а саме за: 1) мірою злитості в них вербальних і невербальних компонентів (гомогенні вербальні / іконічні тексти, паралінгвістично активні тексти, тексти з частковою / повною креолізацією); 2) характером іконічного компонента (статичний / динамічний, двомірний і тривимірний); 3) характером вербального компонента (усний / письмовий; такий, що включає знаки однієї або кількох природних мов); 4) співвідношенням обсягу інформації, яка передається різними знаками, і за ролю зображення (репетиційні, адаптивні, видільні, опозитивні, інтеграційні, образотворчо-центричні); 5) характером зв'язків, що об'єднують вербальний і образотворчий компоненти (експліцитно виражені / експліцитно невиражені (імпліцитні)); 6) соціокультурною орієнтованістю (інтеркультурно орієнтовані, транскультурно орієнтовані).

Вербальні й невербальні компоненти функціонують і взаємодіють у єдиному семантичному просторі, забезпечують цілісність і зв'язність креолізованого тексту, створюють комунікативний ефект.

Візуальне сприймання кожного із зазначених видів мультимодальних текстів умовно складається з двох основних фаз: оптичної зорової перцепції інформації та її когнітивного опрацювання. Спочатку реципієнт бачить візуальні об'єкти, представлені в мультимодальному тексті, та формує загальний причинно-наслідковий зв'язок сюжету. Наступний крок – усвідомлення комунікативного контексту повідомлення, закодованого в тексті. Далі реципієнт фіксує можливі приховані смисли й імпліковані ідеї та інтегрує візуалізоване словесно й іконічними засобами повідомлення в індивідуальну картину світу. Після глибокого усвідомлення смислового навантаження мультимодального тексту й рефлексії із залученням екстраполяції особистого досвіду реципієнта мультимодальний текст може бути розкодованим, інтерпретованим, а його смислові пласти параметризованими.

Омовлене вище потверджує думку про те, що вибудовування репрезентації смислу полікодового мультимодального

тексту безпосередньо пов'язане із семантичним осмисленням візуального компонента, а значеннєве опрацювання вербального складника дещо відтерміноване, тобто є наступним кроком процесів сприймання й розуміння. Словесний код сприймається й інтерпретується з опертям на візуальну частину. Зображення активізує процеси осмислення репрезентованої в тексті інформації, вербальний компонент моделює ці механізми. Схожим є й процес розкодування метафори, представленої в мультимодальному тексті.

Варто зазначити, що поняття «метафоризація дійсності» пов'язане із сучасною теорією в лінгвокогнітології М. Джонсона і Дж. Лакоффа, згідно з якою метафори служать для структурування навколишньої дійсності й керують інтелектуальною діяльністю людини та її вчинками. Виникнення повсякденних метафор пов'язане із концептуалізацією одного психічного домену через інший і є одним зі способів ментального впорядкування дійсності.

У словниковому реєстрі термін *метафора* дефіновано як «Художній засіб, що полягає в переносному вживанні слова або виразу на основі аналогії, схожості або порівняння, а також слово або вираз, ужиті в такий спосіб» [6]. Метафору в сучасній когнітивістиці розглядають як особливу ментальну операцію, спосіб осягнення і структурування світу: людина пізнає довколишню дійсність через метафору й мислить метафорично. Видається, що актуальним інструментом аналізу тексту, зокрема й мультимодального, своєрідним ключем до прочитання закодованого словесно й несловесно смислу доцільно вважати саме метафору.

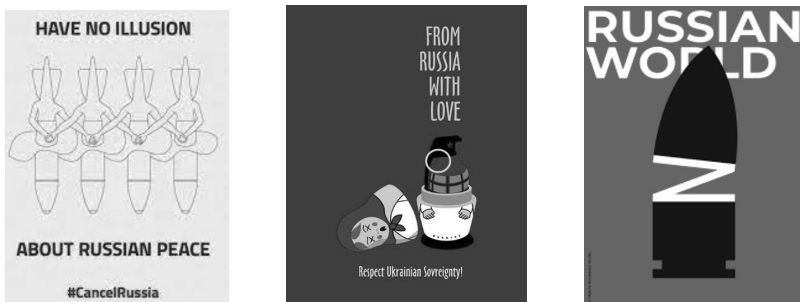
Унаслідок зіставлення двох зорових образів вибудовується візуальна метафора, потрактована «компонентом візуальної комунікації, що становить, з одного боку, найважливіший риторичний прийом, апелюючи, залежно від її когнітивної складності, до пафосу або логосу, і, з іншого, – є одним із універсальних засобів позначення концепту в репрезентативному значенні візуального тексту, салієнтності – у композиційному значенні й модальності – в інтерактивній площині значення,

у такий спосіб корелюючи із компонентами візуальної граматики» [1]. Можемо висновувати, що візуальна метафора вибудовується через зіставлення двох зорових образів, іконічних знаків, тотожних до об'єктів репрезентації. Візуальна метафора – це результат монтажу двох чи кількох візуальних образів. Прикметно, що під час реалізації першого і другого планів змісту метафори вибудовується третій. Такакогнітивна надбудова представлена в мультимодальних текстах – вербалізація візуальної метафори через поєднання зорових образів. Синтетична, полікодована й метафоризована форма такого тексту також зумовлена вимогами орієнтуватися на візуальний спосіб трансляції інформації й у такий спосіб підсилювати прагматичний потенціал того чи того мультимодального зразка.

Будь-яка метафора в мультимодальному тексті вибудовується за принципом поєднання компонентів – різкого «зближення» і зіставлення образів. При цьому один образ описується через другий. Він пов'язаний із першим за принципом аналогії (уподобання) на основі наявних спільних властивостей чи якостей. У метафорі наочно зреалізовано принцип індивідуалізації, що підкреслює унікальність і неповторність об'єктів порівняння, тому метафору доцільно вважати й разом з переконанням, навіюванням, маніпуляцією.

До прикладу розглянемо кілька плакатів, присвячених російсько-українській війні (мал. 1).

Малюнок 1

На них «русский мир» представлено через візуальну метафору РОСІЙСЬКИЙ МИР – ЗБРОЯ: задекларований очільниками російської армії та країни загалом мир, який солдати «повертають» на території України, насправді – прихована збройна агресія. Доповнено картинку, зокрема балерин у формі ракет, які танцюють, іграшку з гранатою в середині, набій із «російським символом за мир», відповідними вербальними компонентами – «Havenoillusion. Aboutrussianpeace», «Fromrussiawithlove», «Russianworld». Такий комплекс можна вважати цілісною мультимодальною метафорою.

Отож, поєднання гетерогенних компонентів і їхнє пристосування один до одного створюють цілісний мультимодальний комплекс, специфіка сприйняття якого зумовлена їхньою взаємодією і ступенем зрощеності. Метафора в мультимодальному тексті вибудувана на традиційному асоціативному зв'язку між словесними й несловесними образами. Візуальна метафора апелює до підсвідомості та, безумовно, здатна доповнювати й розширювати смисл вербального складника мультимодального тексту.

Література

1. Кравченко Н. Візуальна метафора в рекламному дискурсі: проблема взаємодії підходів концептуального змішування, візуальної граматики та теорії релевантності / Р. Кравченко, О. Жихар'єва // Філологічна освіта і наука: трансформація та сучасні вектори розвитку : Наукова монографія. Рига, Латвія : «Baltija Publishing», 2023. С. 238 – 257.

2. Лещенко Т. О. Навчальний текст як мультимодальний лінгвовізуальний феномен: цілісність, зв'язність, інформативність / Т. О. Лещенко, М. М. Жовнір, В. Г. Юфименко // Інноваційна педагогіка. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. – Вип. 47, т. 1. – С. 185–190.

3. Лещенко Т. О. Multimodal Text: the Essence, Practical Value and Didactic Potential / Т. О. Лещенко, М. М. Жовнір // Закарпатські філологічні студії. – 2022. – Вип. 25, т. 1. – С. 31–36.

4. Лещенко Т. Ціннісний компонент навчального мультимодального тексту: національні цінності / Т. Лещенко, М. Жовнір, О. Шевченко // Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка». – Дрогобич : Видавничий дім «Гальветика», 2023. – № 16 (48). – С. 135–142.

5. Лещенко Т. О. Дидактичний потенціал мультимодальних текстів у контексті вивчення української мови в медичному ЗВО / Т. Лещенко, М. Жовнір, В. Юфименко // Мова і міжкультурна комунікація: теорія та практика : зб. матеріалів III Всеукр. наук.-практ. конф., (м. Полтава, 25 травня 2022 р.). – Полтава : ПДАУ. – С. 234–238.

6. Словник української мови : в 11-ти т. – К.: Наукова думка, 1970.